

Росляк Роман Володимирович,
кандидат мистецтвознавства, доцент,
проректор з наукової роботи. Київський
національний університет театру, кіно і
телебачення імені І. К. Карпенка-Карого, Київ

Roman Rosliak,
Ph.D. in Study of Art, Associate Professor,
Vice-Rector for Research. Kyiv National
I.K. Karpenko-Karyi Theatre, Cinema
and Television University, Kyiv

«НЕВДОВЗІ ОЛЕКСАНДР ПЕТРОВИЧ МОЖЕ ОПИНИТИСЯ В ТАКОМУ СТАНОВИЩІ, КОЛИ ПИТАННЯ ПРО ЙОГО РОБОТУ В КІНЕМАТОГРАФІЇ БУДЕ ЗНЯТО З ПОРЯДКУ ДЕННОГО...» (Документи і матеріали щодо перебування О. Довженка в евакуації)

Анотація. У статті зроблено спробу в комплексі дослідити перебування О. Довженка в евакуації під час німецько-радянської війни 1941–1945 рр. Розглядаються стосунки кінорежисера з керівництвом Комітету в справах кінематографії при Раднаркомі СРСР та Київської кіностудії художніх фільмів; обставини його звільнення з посади художнього керівника студії. До наукового обігу вводиться комплекс документів і матеріалів з означеного питання: накази, доповідні записки органів управління кінематографією; листи О. Довженка та Ю. Солнцевої до заступника голови Раднаркому УРСР Ф. Редька.

Ключові слова: Олександр Довженко, німецько-радянська війна, евакуація, Київська кіностудія.

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Однією із недостатньо вивчених сторінок біографії кінорежисера Олександра Довженка є перебування його в евакуації під час німецько-радянської війни. На початок війни Довженко був художнім керівником Київської кіностудії, однак сталося так, що його разом з письменниками і науковцями було евакуйовано до м. Уфи, натомість кіностудію трохи пізніше — до м. Ашхабада. Такий крок згодом, по прибуттю Довженка через деякий час до Ашхабада, спричинив гострий конфлікт з керівництвом студії, наслідком якого стало, зокрема, відсторонення кінорежисера від художнього керівництва.

Відтак актуальність обраної теми зумовлена необхідністю заповнити маловідомі сторінки перебування О. Довженка в евакуації. Це не лише спонукатиме кінознавців до подальших архівних пошуків і створення ґрунтовніших досліджень про кіномитця, а й сприятиме творенню цілісної

концепції історії українського кіно, насамперед воєнної доби.

Аналіз досліджень і публікацій. Про життєвий і творчий шлях кінорежисера є доволі численна література, перелік якої займає не один десяток сторінок. Серед них — монографія «Олександр Довженко: Загибель богів. Ідентифікація автора в національному часо-просторі» (Тримбач, 2007); книга з'явилася п'ятнадцять років тому, однак й досі не втратила своєї актуальності й є найфундаментальнішим дослідженням життєвого і творчого шляху кінорежисера. У 2018 р. у видавництві «Политическая энциклопедия» вийшов друком збірник «Пережить войну. Киноиндустрия в СССР, 1939–1949 годы», авторами якого стали переважно зарубіжні науковці. Один з розділів (Документалисты военной Украины: Александр Довженко и Юлия Солнцева, 2018), містить відповідні матеріали і документи про кінорежисера. Найближче до заявленої теми стоять видання «Кино на войне» (Фомин, 2005), «Довженко в полоні: Розвідки та

есеї про Майстра» (Корогодський, 2000) та стаття С. Кота «Неопубліковані автографи Олександра Довженка» (Дніпро, 1994). Значну частину цих публікацій займають обставини евакуації Київської кіностудії в 1941 р. та відсторонення О. Довженка від художнього керівництва нею. Таким чином, попри наявність певної історіографічної та джерельної бази, заявлена тема ще не стала предметом окремого дослідження, що також засвідчує її актуальність.

Метою статті є здійснення комплексного аналізу наявного масиву архівних документів і, як результат, реконструкція перебування О. Довженка в евакуації під час німецько-радянської війни 1941–1945 рр. (зокрема, з'ясування обставин його відсторонення від художнього керівництва Київською кіностудією, стосунки з окремими посадовцями та ін.). Також ставимо за мету ввести до наукового обігу комплекс архівних документів з означеної тематики.

Виклад основного матеріалу. Війна з Німеччиною заскочила О. Довженка на посаді художнього керівника Київської кіностудії художніх фільмів (на цю посаду він був призначений ще в 1940 р.). 22 червня О. Довженко виступив на радіо і закликав до боротьби із ворогом. Однак у неформальній обстановці, за свідченням агентів НКДБ, режисер спочатку висловлював «поразницькі настрої». Так, агент «Альберт» (він же Г. Зельдович) зазначав: 23 червня Довженко сказав йому, що «справи дуже погані: німці вторглися сталеву колоною вглиб нашої території і пройшли вже Рівне» (ГДА СБ України, ф. 65, спр. С-836, т. 2, ч. II, арк. 199). Через два дні у своєму черговому донесенні «Альберт» пише: «Довженко О. П., після зустрічі із Солнцевою, сильніше замаскувався, став частіше говорити про безперечний розгром Гітлера і т. д. Проте антирадянських дій та висловлювань він аж ніяк не припинив» (ГДА СБ України, ф. 65, спр. С-836, т. 2, ч. II, арк. 201).

З початком німецько-радянської війни розпочалася евакуація українських кінопідприємств до східних районів СРСР. Однак сталося так, що О. Довженко був евакуйований окремо від Київської кіностудії, до Уфи — разом з українськими письменниками.

«Протягом цих днів евакуаційні ешелони з Києва проходять через Харків один за одним, прямуючи на схід. За розпорядженням Хрущова, з Києва евакуйовано майже всіх письменників. До Куйбишева поїхали і Яновський, Довженко, Панч, Копиленко, Тичина, Рильський. За їхніми словами

(вони вночі дзвонили мені телефоном з вокзалу), вони їдуть проти своєї волі, за розпорядженням ЦК, покинувши все майно, без грошей. Настрій у них пригнічений. Кажуть, що намагатимуться повернутися назад. Багато хто намагається піти з ешелонів і залишитись у Харкові. Але вдається це лише тим, у кого в дорозі захворіли діти», — писав у донесенні від 19 липня 1941 р. агент «Стріла», він же Юрій Смолич (ГДА СБ України, ф. 60, спр. 53141, робоча справа агента «Стріла», т. 1, арк. 28).

Пізніше Довженко всіх собак за такий «турборежим» евакуації (не встигли навіть захопити теплого одягу) «спускав» на М. Бажана (коли їхні стосунки вже доволі зіпсувалися), мовляв, саме він «випхав» його з Києва.

Уфа на кінорежисера справила гнітуче враження — це видно вже з перших рядків його листа до заступника голови Раднаркому УРСР Ф. Редька: «Привіт Вам з Уфи, міста некрасивого і достатньо вонючого. Набилось сюди нашого брата багато. Робити нам нічого. І ми нудимося і мріємо про Україну» (ЦДАМЛІМ України, ф. 2, оп. 1, спр. 3, арк. 1).

По прибутті Довженка до Уфи за ним продовжується стеження з боку радянських органів держбезпеки. Агент «Макаров» (ймовірно, хтось із письменників, який був у добрих стосунках з О. Довженком, М. Рильським, Ю. Яновським. — *Р. Р.*) інформує про його антирадянські настрої: «Взагалі невіра Довженка в нашу Червону армію настільки велика, що він, на мою думку, цього ні перед ким не приховує. Він говорить про озброєння, що воно нібито нікуди не годиться. Що червоноармійці йдуть з гвинтівками проти кулеметів, з пляшками та зв'язками гранат проти танків, а не б'ють протитанковими знаряддями тощо. Він розповідає про якісь астрономічні цифри аеропланів, знищених німцями в перший день війни, коли вони віроломно на нас напали» (ГДА СБ України, ф. 65, спр. С-836, т. 2, ч. II, арк. 205).

Наприкінці жовтня О. Довженко (разом із Ю. Солнцевою), нарешті, добрався до Ашхабада, куди була евакуйована Київська кіностудія. Відповідно до наказу її директора Я. Лінійчука (ЦДАМЛІМ України, ф. 670, оп. 1, спр. 69, арк. 55), 26 жовтня художнього керівника студії О. Довженка зарахували до штату і формально він розпочав виконувати свої службові обов'язки. Хоча насправді все було по-іншому...

Зустріли Довженка в Ашхабаді вороже. А вже наступного дня по приїзді його викликав директор студії Я. Лінійчук і заявив, що режисерові краще

виїхати... на фронт, мовляв, дехто з працівників студії вирішив його скомпрометувати, і це вже зроблено. Коли ж Довженко намагався зустрітися із партійним керівництвом Туркменії, аби якимось чином з'ясувати ситуацію, йому відмовили. А згодом Я. Лінійчук і «компанія» добилися зняття О. Довженка з посади художнього керівника Київської кіностудії.

Принаймні таку версію висловила у листі до Ф. Редька Ю. Солнцева (ЦДАМЛМ України, ф. 2, оп. 1, спр. 10, арк. 1–2). Але це цілком скидається на правду й засвідчує, що проти Довженка ще в Києві, під час евакуації кіностудії, була організована ціла кампанія, що мала на меті його дискредитацію. За свідченнями заступника директора студії М. Коваленка, організував цю колективну заяву (власне наклеп) на адресу голови Комітету в справах кінематографії при РНК СРСР І. Большакова завідувач сценарного відділу О. Сирота, з яким в О. Довженка були доволі напружені стосунки. Збираючи підписи, він зауважував, що Довженко, мовляв, «дезертирував з Києва. Розвалив роботу і т.д.» (ЦДАВО України, ф. 2, оп. 7, спр. 556, арк. 83), хоча насправді це не відповідало дійсності. Лист цих «доброзичливців» зберігається (?) у Російському архіві літератури і мистецтва...

І справді, доволі оперативно — 24 листопада 1941 р. — наказом голови Комітету в справах кінематографії при РНК СРСР І. Большакова – Довженка звільнили від виконання обов'язків художнього керівника Київської кіностудії. Звільнили, до речі, тимчасово, мотивуючи це тим, що йому доручено знімати «у стислі терміни сучасну картину на українському матеріалі». Очолив Київську, заодно Ашхабадську і Ташкентську студії, – М. Ромм — знову ж таки тимчасово (ЦДАМЛМ України, ф. 670, оп. 1, спр. 69, арк. 13). Принагідно зауважимо, що і факт звільнення, і призначення нового художнього керівника студії справив дуже неприємне і гнітюче враження на Довженка, про що можна дізнатися із його щоденникових записів...

Сам О. Довженко (у листі до того ж таки Ф. Редька¹) виклав власну версію цих подій, яка, втім, не відрізняється від версії Солнцевої: «Повідомляю Вас, що восени 1941 року в Ашхабаді голова Комітету в справах кінематографії при Раднаркомі СРСР т. Большаков спеціальним приказом зняв мене з художнього керівництва Київської кіностудії. Офіційно зняв тимчасово.

Мотиви зняття — необхідність спішно виготовити сценарій і зробити фільм про Україну у вітчизняній війні. Словесно висловлені моти-

ви — небажання режисерів Лукова і Савченка працювати під моїм керівництвом і моя припустима нездатність керувати художнім життям студії в умовах війни, коли на студію буде переведено кілька руських режисерів. Тому художнє керівництво приказом гр. Большакова доручено режисеру М. Ромму по совмісництву з керівництвом Ташкентською і Одеською кіностудіями» (ЦДАВО України, ф. 2, оп. 7, спр. 556, арк. 21).

Неприпустимим, з позиції інтересів української кінематографії, звільнення вважав начальник Управління кінофікації при РНК УРСР С. Карасьов, закликаючи українські ЦК та Раднарком порушити перед керівництвом Комітету кінематографії питання, аби режисеру негайно доручили зняти документальний фільм про звільнення України від нацистів (ЦДАВО України, ф. 2, оп. 7, спр. 556, арк. 86). У довідці з означеного питання небезпідставно констатувалося, що О. Довженко не лише потрапив у важке матеріальне становище, його звільнення спричинило до того, що окремі склочні елементи розперезалися і незаслужено ображали відомого діяча мистецтв (ЦДАВО України, ф. 2, оп. 7, спр. 556, арк. 83).

Далі події розгорталися таким чином. Відповідно до наказу Комітету в справах кінематографії при РНК СРСР від 24 березня 1943 р. Довженко знову стає художнім керівником Київської студії (ЦДАМЛМ України, ф. 670, оп. 1, спр. 82, арк. 35), хоча в цей час перебуває у штаті кіностудії «Мосфільм». Відповідно до листа начальника Управління з виробництва художніх фільмів Комітету в справах кінематографії при РНК СРСР К. Полонського, Київська кіностудія щомісячно перераховує Довженкові 1250 крб, у той час, як його основна зарплата на студії «Мосфільм» становить 2000 крб (ЦДАМЛМ України, ф. 670, оп. 1, спр. 83, арк. 143). Тож у цей час Довженко залишався суто номінальним керівником Київської студії. А реально студію очолювали І. Савченко – як художній керівник, та М. Донської – як його заступник. Така ситуація зберігалася до 17 липня 1943 р., коли черговим наказом Комітету в справах кінематографії зазначених режисерів звільнили від виконання обов'язків (ЦДАМЛМ України, ф. 670, оп. 1, спр. 82, арк. 78).

Однак Довженко фактично не здійснював художнього керівництва студією: 14 вересня 1943 р. наказом в.о. директора Київської кіностудії художніх фільмів Г. Новицького режисера разом із Ю. Солнцевою відрядили на тимчасову роботу на «Мосфільм» (ЦДАМЛМ України, ф. 670, оп. 1, спр. 84, арк. 70).

Наказом Комітету в справах кінематографії про виробництво другої серії хронікально-документального фільму «Битва за нашу Радянську Україну» О. Довженка призначено художнім керівником зазначеного фільму, а його режисерами – Ю. Солнцева та Я. Авдеєнка. Виробництво стрічки мало здійснюватися Центральною та Українською студіями кінохроніки (ЦДАМЛМ України, ф. 670, оп. 1, спр. 82, арк. 166).

Однак над Довженком уже почалися збиратися хмари. Наприкінці січня 1944 р. його кіноповість «Україна в огні» була піддана нищівній критиці Й. Сталіним, результатом якої стала тривала опала кінорежисера, зняття його з усіх посад, виведення зі складу різних громадських організацій. 12 лютого 1944 р. Політбюро ЦК КП(б)У на своєму засіданні ухвалило постанову «Про Довженка О. П.», відповідно до якої режисера було звільнено від обов'язків художнього керівника Київської кіностудії (ЦДАГО України, ф. 1, оп. 6, спр. 715, арк. 34) ...

Висновки. Наведені матеріали дають підстави для висновків, що О. Довженко був евакуйований з Києва фактично проти його волі. Його евакуація відбувалася раніше, ніж Київської кіностудії. До-

вженка було евакуйовано до Уфи, студію – до Ашхабада. Відсутність художнього керівника під час евакуації студії спричинила до спеціально організованого поширення певними особами необґрунтованих чуток про нібито дезертирство Довженка.

На момент повернення Довженка з Уфи до Ашхабада серед деяких осіб, насамперед керівництва студії, вже сформувалося доволі стійке негативне ставлення до кінорежисера. Тож конфлікт виявився неминучим і фактично трансформувалося у цькування, що спричинило різке погіршення здоров'я Довженка (про це писала у своєму листі до Ф. Редька Ю. Солнцева) та його подальше відсторонення від художнього керівництва. Хоча це було тимчасове відсторонення, а згодом його формально повернули на цю посаду, однак Довженко фактично вже не здійснював такого керівництва – в цей час він перебував у Москві, йому планувалося доручити зйомки чергового фільму.

Однак подальші події, насамперед, жорстка критика вищим партійним радянським керівництвом кіноповісті «Україна в огні», не лише унеможливили перебування О. Довженка на посаді художнього керівника Київської кіностудії, а й узагалі його роботу в українській кінематографії.

Лист О. П. Довженка Ф. А. Редьку про перебування в евакуації, надання допомоги своїм батькам

Середина липня — початок вересня 1941 р.²

Дорогий Федір Андрієвич³.

Привіт Вам з Уфи, міста некрасивого і достатньо вонючого. Набилось сюди нашого брата багато. Робити нам нічого. І ми нудимося і мріємо про Україну.

...Ой повій, повій та буйнесенький вітре.

До Ашхабаду я їхати дуже не хотів би: у вареному виді я зовсім нехороший. Виїхати до Ашхабаду я зміг би хіба в кінці вересня. Так мені радять лікарі.

Але я прошу Вас, дорогий Федір Андрієвич, не про Ашхабад. Я хочу додому. Я хочу бути у Харкові, чи в Києві, десь по якийсь роботі. Що я можу робити, Ви самі знаєте. Я страшенно завидую Бажану⁴ і Корнійчуку⁵, що вони в редакції [газети] «За Радянську Україну».

Я міг би там працювати. Мені приємніше було б, коли б надо мною рвалися гранати, ніж нудитися в Ашхабаді серед «одборних» діячів української кінематографії вроді Сироти⁶, Бродського⁷, Бердичевського⁸ та іншої шушвалі, що назбиралася уже там як блощиці у мандрівному матраці.

Гукніте мені, Федір Андрієвич. Поговоріть про мене з Йосипом Григоровичем⁹. Нехай він прийме мене у партію і десь, може, дасть роботу коло себе.

З великим нетерпінням жду Вашої відповіді. Щасливі Ви, що боретеся, і що коло вас немає жінок. Я трохи не втік був з ешелону¹⁰ від цього ганебного паскудства. Колись я Вам розкажу, Ви будете плакати од сміху.

Друге, про що я Вас сердечно прошу, — це допомогти моїм батькам. Бажан випхав мене з Києва іменем ЦК в одну ніч. Я не встиг навіть зібратися. Батьки були у Корчоватому у дачі Саксаганського¹¹. Там вони й лишилися. Я був би щасливий, аби Компанієць¹², наприклад, що забрав мою машину¹³, послав цю машину у Київ і з Корчоватого перевіз їх, скажем, у Яреськи коло Миргорода, де я колись знімав багато картин і де мене знають люди. Помістити там їх можна у колгоспника Федора Корсуна¹⁴.

А якщо їх вивезти не можна чи не слід, то хоч би хтось навідався і хоть чимсь допоміг їм.

Хочу думати, що Київ німці не візьмуть. Цікаво, який вигляд має Київ без дачників, без Сирот і Бердичевських.

Ще раз прошу, як не обтяжені Ви роботою і громом війни, не забудьте мене. Я жду вашої телеграми. По-моєму, нас дуже далеко завезено.

Моя адреса:

Уфа, ул. Пушкина 103.

А. Довженко.

ЦДАМЛМ України, ф. 2, оп. 1, спр. 3, арк. 1–2 зв. Автограф.

Опубл.: *Корогодський Р. М. Довженко в полоні: Розвідки та есеї про Майстра. Київ: Гелікон, 2000. С. 207–208.*

**Наказ № 57 директора Київської кіностудії художніх фільмів
Я. У. Лінійчука про прибуття О. П. Довженка і Ю. І. Солнцевої з м. Уфи
до м. Ашхабада і початок виконання ними службових обов'язків**

3 листопада 1941 р.

ПРИКАЗ

ПО КИЕВСКОЙ КИНОСТУДИИ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ФИЛЬМОВ

от 3. XI-41 Г.

№ 57

г. Ашхабад

СОДЕРЖАНИЕ:

§ 1

Художественного руководителя тов. ДОВЖЕНКО А. П. считать прибывшим на студию с 26. X-41 г. и приступившим к исполнению служебных обязанностей.

Тов. ДОВЖЕНКО А. П. включить в списки работников киностудии, имеющих право на получение подъемных.

Бухгалтерии оплатить проездные из г. Уфы до г. Ашхабада.

§ 2

Режиссера тов. СОЛНЦЕВУ Ю. И. считать прибывшей на студию с 26. X-41 г.

Тов. СОЛНЦЕВУ Ю. И. включить в списки работников киностудии, имеющих право на получение подъемных.

Бухгалтерии оплатить проездные из г. Уфы до г. Ашхабада.

ДИРЕКТОР КИЕВСКОЙ КИНОСТУДИИ

[підпис] **ЛИНИЙЧУК**¹⁵

ЦДАМЛМ України, ф. 670, оп. 1, спр. 69, арк. 55. Оригінал. Машинопис.

**Из наказа Комітету в справах кінематографії при РНК СРСР № 123–474
про тимчасове звільнення О. П. Довженка від виконання обов'язків
художнього керівника Київської кіностудії**¹⁶

24 листопада 1941 р.

ПРИКАЗ

КОМИТЕТА ПО ДЕЛАМ КИНЕМАТОГРАФИИ ПРИ СНК СССР

г. Новосибирск

№ 123–474

24 ноября с.г.

СОДЕРЖАНИЕ: По личному составу.

1. В связи с поручением т. ДОВЖЕНКО А. П. постановки в краткие сроки современной картины на украинском материале,— временно освободить его от исполнения обязанностей художественного руководителя Киевской киностудии.

2. Временно назначить художественным руководителем Киевской, Ашхабадской, а также Ташкентской киностудий тов. РОММА М. И.¹⁷

[...]

п. п. ПРЕДСЕДАТЕЛЬ
КОМИТЕТА ПО ДЕЛАМ КИНЕМАТОГРАФИИ ПРИ СНК СССР

/БОЛЬШАКОВ^{18/}

Верно: /подпись/

ЦДАМЛМ України, ф. 670, оп. 1, спр. 69, арк. 13. Засвідчена копія. Машинопис.

**Лист Ю. І. Солнцевої Ф. А. Редьку про перебування в евакуації,
важкий стан здоров'я О. П. Довженка, його напружені стосунки з директором
Київської кіностудії Я. У. Лінійчуком**

31 січня 1942 р.

31 января 1942 г.

Ашхабад, Кольцова, 23.

Общежитие Киевской киностудии. Ю. Солнцевой.

Уважаемый Федор Андреевич,

15 лет моей жизни, связанные работой с Александром Петровичем ДОВЖЕНКО, который является для меня в первую очередь огромным художником нашего времени, другом, и, наконец, человеком, с которым я связана семейными отношениями, — все это заставляет меня написать Вам данное письмо.

Я не знаю, будет ли Довженко в Ворошиловграде, удастся ли ему встретиться с Вами, будет ли он говорить с Вами о том, о чем я хочу Вам сказать, — но я боюсь одного: стыдяться, очевидно, поступков людей, среди которых ему сейчас приходится жить и работать, он может и промолчать. Стыдяться очевидного еще того, что качества этих людей могли проявиться во всей своей отвратительной наготы, в то время, когда тысячи людей теряют жизнь, когда мысли об измученной сейчас Украине могли бы заставить человека еще честнее, еще правдивее жить и работать, когда оставленные без крова и родины люди все же находят в себе мужество бороться за будущее, — директор Киевской ф[абри]ки¹⁹ тов. Линийчук в этот страшный момент для нашей родины свое место в жизни и свою борьбу за будущее определил так: «Или я сломаю на Вас себе голову, или я директор», — не постеснявшись, в лицо заявил он Довженко.

Мне стыдно Вам писать об этом, Федор Андреевич, но поверьте, если бы не работа, а иногда просто физическая жизнь Довженко не была бы в опасности, я не решилась бы сделать этого. Не склонна к преувеличению и ясно отдавая себе отчет в ситуации, в которой находится сейчас Довженко, очень прошу Вас выслушать меня внимательно.

По распоряжению ЦК Довженко выехал в Уфу. Останавливаться долго на этом невеселом периоде нашей жизни я не хочу. В это время невесело было многим. Скажу, что Довженко был болен. У него совсем отнялась рука и 1,5 месяца он лежал в постели. Наше положение ухудшилось еще тем, что Большаков приказал не выплачивать Довженко денег, мотивируя «отсутствием Довженко на месте своей работы в Ашхабаде», а что касается его болезни, то, по личному определению²⁰ тов. Большакова, «все это глупости, вздор — он здоров», — хотя ему, т. е. тов. Большакову, было послано заключение авторитетного консилиума (проф. Стражеско²¹ и др.), гласившее, что «ввиду тяжелого состояния Довженко — въезд ему в Ашхабад воспрещен».

Благодаря тов. Большакову, мы вынуждены были владеть жалкое существование и жить на деньги случайно оказавшихся в Уфе приятелей, режиссера Разумного²² и оператора Магидсона²³, а нас было пять человек (сестра Довженко с двумя маленькими детьми выехала из Киева вместе с нами). Состояние Довженко ухудшалось. В это время в Киеве эвакуировалась наша ф[абри]ка. Зная, что Довженко находится в Уфе и не имеет самого элементарного, некоторые работники ф[абри]ки попросили разрешения у Линийчука вывезти для Довженко самое необходимое. В последний момент эвакуации имущества ф[абри]ки Линийчук запретил посылать на квартиру Довженко машину, хотя имел большие возможности (по заявлению тех же работников). Таким образом, в сентябре я вынуждена была поехать в Москву для обеспечения больного Довженко необходимым (не имея подушки и одеяла, он большой покрывался подкладкой от шубы режиссера Разумного. Выезжая из Киева ночью и неожиданно, мы не имели никакой возможности взять даже и этого). Когда же выяснилось, что Довженко свою личную машину оставил в Киеве, и когда те же работники ф[абри]ки попросили тов. Линийчука взять машину на имеющуюся свободную платформу, тов. Линийчук заявил: «Чужих машин я не вывожу».

Останавливаясь только сейчас и совершенно сознательно на этих мелких фактах (кругом слишком было много горя и несчастья, чтобы эти факты могли быть тогда замечены), я хочу сказать, что тов. Линийчуком, очевидно, еще в Киеве была взята установка на «отношения с Довженко», которые в Ашхабаде вошли в «такую систему» и достигли «такой степени», что работать и жить для Довженко здесь стало невозможным.

Дальше началось еще хуже и еще серьезнее. Встретили Довженко в Ашхабаде враждебно. На другой день приезда тов. Линийчук вызвал Довженко к себе и сказал ему: «По-моему, Вам нужно отсюда уехать. Некоторая группа людей решила Вас скомпрометировать, что она уже и сделала. Местные власти Вас здесь не знают, „что это за такой Довженко“, и, очевидно, уже и „информированы“ этими лицами. Лучше Вам уехать сейчас на фронт. Там для Вас будет „спокойнее“. А что касается украинского правительства, если бы Вы вздумали обратиться к нему за помощью, то оно далеко и неизвестно где сейчас. Так что и оно Вам помочь не сможет. В Комитете же (по делам кинематографии при СНК СРСР. — Р. Р.) Вы тоже поддержки не имеете, сами знаете. Здесь же последствия могут быть для Вас плохими».

Этот циничный разговор происходил в октябре месяце. Позднее Довженко хотел поговорить обо всем этом с секретарем ЦК Туркмении тов. Фониным. Фонин в приеме ему отказал. Следовательно, компрометация имела уже свое действие.

Через несколько недель тов. Линийчук вместе с группой людей, очевидно, известных Вам по начатой истории в Киеве (часть людей была снята — секретарь парткомитета Эйдеман, тов. Цап²⁴ и др.), добились у Большакова снятия Довженко с поста художественного руководителя [Киевской киностудии]. Это снятие тов. Большаков мотивировал так: «Видите ли, не хотят товарищи с Вами работать, вот, например, тт. Савченко²⁵ и Луков²⁶, ничего не могу поделывать...»

Официально же в приказе стояло следующее: «Ввиду того, что тов. Довженко поручается большая работа по картине „Украина в огне“²⁷ и т. д., — снять его с поста художественного руководителя и т. д.». В этом же приказе были уволены Игнатович²⁸, Бодик²⁹, Иванов³⁰ и я с формулировкой, что мы сокращены «ввиду суженного плана производства»³¹.

Работая в течение 13 лет с Довженко и считаясь его творческим коллективом, сделавшим с ним картину «Щорс», получившую Сталинскую премию, мы могли этот приказ считать только «расправой» тов. Линийчука с нами и с Довженко. Тем более, большая часть работы, крайне необходимой для сценария Довженко (литературный материал, фотографическ[ий] и т. д. и т. д.), стоит, и фактически Довженко приступить к работе не может, не говоря уже о сроках очень крутых, данных ему Комитетом. В это же время тов. Линийчук набирает на ф[абри]ку своих знакомых и родных: Белочицкого³², Олешко, Лифшица, свою жену и др., совершенно не считаясь в этом случае с «сужением производства».

Мое же увольнение тов. Большаков мотивировал в личной беседе с Довженко следующим образом: «Видите ли, тов. Линийчук говорит, что Солнцева написала на него донос прокурору, так вот и за это...» (Что же касается моего доноса на тов. Линийчука, то это была очередная провокация тов. Линийчука и его товарищей. Впоследствии в беседе с Довженко он сознался, что ошибся, — донос на него якобы написал нач[альник] планового отдела тов. Корогодский³³, что он очень виноват передо мною, но ничего сделать не может, поскольку приказ уже подписан тов. Большаковым).

Возражение Довженко, что Линийчук уволил фактически творческий коллектив Довженко, сделавший с ним картину «Щорс», что уволенные товарищи — это украинские кадры, на это тов. Большаков ему ответил: «Ни о каких кадрах украинских не может быть и речи. Украины нет! Украинские кадры мне не нужны! Делайте русские картины». А просьба оставить людей, крайне необходимых ему для настоящей работы «Украина в огне», осталась без ответа. Такова политическая «дальновидность» нашего руководителя.

Довженко вернулся после всех этих событий совершенно больным. Положение его с сердцем настолько ухудшилось, что проф. Гойхерт предложил лечь ему в больницу. Довженко отказался, боясь, что таким образом он будет совсем лишен возможности защищать себя и людей, которые проработали с ним все его фильмы. Когда же Довженко попросил Линийчука взять справку у проф. Гойхерта для того, чтобы лежать дома и иметь официальную возможность некоторое время не работать, подлечивая таким образом свое больное сердце, Линийчук и в этом ему отказал.

Дальше было еще хуже. Живя в общежитии (квартирой тов. Линийчук обеспечил только людей, близко стоящих к нему, — тов. Бродского, Савченко, Сироту и себя), мы вынуждены были выслушать однажды выкрики режиссера тов. Френкеля: «Я хочу, чтобы он умер», — это тогда, когда Довженко лежал совсем больной, — и некоего Рейзена, сбегавшего из Киева управдома, которого тов. Линийчук обязан был отдать

под суд, и по каким-то «таинственным» причинам не отдал, ныне ближайшего соратника тов. Линийчука: «Я костыми лягу, но уничтожу этого человека, который пьет мою кровь! Я докажу это! А мой знакомый прокурор согласился выступить общественным обвинителем». Свидетели этого разговора имеются.

Здоровье Довженко, как Вы понимаете, еще ухудшилось. Результатом всего этого было несколько припадков. Недавно Довженко ночью упал во дворе нашего общежития и пролежал без сознания некоторое время. Проф. Гойхерт объяснил мне, показывая его кардиограмму (она находится у него и для меня служит вещественным доказательством), что сердце временами у Довженко совсем останавливается, и всякие расстройства такого порядка могут кончиться для него катастрофически.

Такова наше печальная эпопея, Федор Андреевич, но я Вам могу сказать одно: если Вам дорог Довженко как художник, отдавший, пожалуй, всю свою жизнь работе в искусстве во благо народу, как человек безупречно и честно проживший всю свою жизнь, поспешите. Боюсь, что скоро Александр Петрович может оказаться в таком положении, когда вопрос о его работе в кинематографии будет совсем снят с «повестки», т.к. болезнь его сердца развивается в ужасной прогрессии, а тов. Линийчук со своей компанией, как Вы понимаете, содействуют этому.

Доказательством того, что все то, о чем я Вам пишу, не является моим субъективным мнением, служат такие факты, как вмешательство прокурора в дело ассистента тов. Иванова и создание комиссии ЦК Туркмении для обследования неблагополучных дел ф[абри]ки. Я думаю, при желании Вы могли бы иметь эти выводы и другие сугубо партийные документы, как, например, закрытое партийное собрание (происход[ило] в сентябре месяце)³⁴ по поводу «письма 102 работников Киевской ф[абри]ки, осудивших недостойное поведение партийных и непартийных товарищей во время эвакуации ф[абри]ки из Киева». Что же касается «откровенных» высказываний тов. Линийчука в беседах с Довженко, к сожалению не имеющих свидетелей, то это пускай останется на совести тов. Линийчука. И, конечно, не случайно Верховному прокурору Туркмен[ской] ССР пришлось вести беседу с тов. Довженко и успокоить его следующим заявлением: «Мы обязаны взять Вас под защиту, а заявления тов. Линийчука о том, что Вас здесь не знают, очевидно, сделаны им преднамеренно».

Ассистент Иванов прокуратурой и комиссией ЦК был реабилитирован. Кстати, ему грозила высылка из города Ашхабада и предела Туркменской ССР в 24 часа, согласно сформулированному приказу тов. Линийчуком. Позицию же в этом деле тов. Линийчук занимал следующую: «Вы понимаете, что против Иванова я лично ничего не имею. Многое я делаю под давлением, и трагедия, которая сейчас здесь разыгрывается в Ашхабаде, может закончиться только в Киеве. Но Ваша защита Иванова Вам дорого обойдется. Пускай Иванов сам запомнит этот день» (день восстановления его на работе).³⁵

Вскоре после этого последовало и наше увольнение, о котором я Вам писала выше. Очевидно, все тов. Линийчуком осуществлялось по задуманному им и другими плану.

Со мной лично незадолго перед увольнением произошел следующий факт, который имеет «некоторую» связь к событиям, происходящим на ф[абри]ке.

В Ташкенте ко мне подошел старый рабочий нашей ф[абри]ки, только что приехавший в Ташкент, бежавший от немцев из Украины, голодный, рваный и оборванный. Обеспокоенная его участью, я начала расспрашивать его о подробностях. В это время ко мне подошел тов. Зельдович³⁶ и с искаженным лицом произнес следующее: «Дорогой тов. Кравченко, вся та украинская сволочь, причиной которой является эта война наша с Германией, вся та украинская сволочь, причиной которой является и наше теперешнее отступление, — вся она будет скоро уничтожена (и он угрожающе посмотрел на меня), и мы с Вами заживем великолепно». Я спросила его, почему же именно украинская сволочь является причиной нашего отступления, а не русская? «А Вам что, жалко украинцев?» Я ответила, что разговор с ним я считаю для себя неприличным, и пошла к тов. Тихонову³⁷, старому работнику Комитета [по делам кинематографии] и члену партии. Выслушав меня, он сказал, что здесь пахнет контрреволюцией, вызвал к себе тов. Зельдовича, который сейчас же ответил, что Солнцева его плохо поняла, хотя смысл его фразы, как Вы понимаете, был только один. Кстати, здесь был свидетелем тов. Склют³⁸, который и подтвердил точность разговора тов. Зельдовича. Очевидно, Зельдович во всех историях ф[абри]ки тоже играет не последнюю роль. Тов. Зельдович — бывший работник сценарного отдела нашей ф[абри]ки.

Имея 19 лет работы за плечами в кинематографии, будучи занесена во Всесоюзную книгу почета, имея значок «XX лет совет[ской] кинематографии»³⁹, будучи заслужен[ной] арт[исткой] Республики, получив 15 тысяч вознаграждения за свою работу по картине «Щорс», — к концу своих «деяний» я заступила от тов. Линийчука увольнение по причине сознательно провокационного порядка.

Ваша оценка моей картины «Буковина — земля Украинская» осталась у меня в памяти, и сейчас, в эти тяжелые для меня дни, служит для меня каким-то моральным успокоением. Вы сказали: «Вы сделали хороший вклад в культуру украинского народа». (Очевидно, за этот вклад Линийчук меня и уволил).

Я же, проживя 15 лет на Украине с Довженко, давно считаю ее моей второй родиной, и все ее несчастья, и все ее радости честно разделю с нею. Поэтому Вы поймете, насколько ценна была для меня Ваша формулировка. Для тов. Линийчука она оказалась пустым звуком (Вы были «далеко»).

Сделав свое «дело» — сняв Довженко с поста художественного руководителя и уволив его коллектив, — он заявил: «Ну, если я в 1938 году вышел сухим из воды, то это дело пустяковое. Из него я тоже могу выйти». Это было тогда, когда Довженко решил ему сказать, что все это он доведет до сведения украинского правительства. Но правительство было «далеко», а иногда даже неизвестно где. Тов. Линийчук был вполне убежден, что ничего до него не дойдет, чем же иначе можно объяснить его поведение?

И вряд ли Довженко, которому поручена огромнейшая работа над военно-оборонным фильмом, лишенный своего коллектива и доведенный до предельного состояния созданной вокруг него атмосферой, сможет выполнить свою работу, если атмосфера эта не разрядится в самом ближайшем будущем.

Полученная от Вас телеграмма на имя Довженко была сейчас же мною переслана в Куйбышев в Комиссию Сталинских премий. Узнав о существовании Вашей телеграммы, тов. Линийчук вместе со своими друзьями, очевидно, опасаясь информации Довженко, немедленно послали «свою» докладную записку, о существовании которой Вы, очевидно, уже знаете.

После заседания Сталинской комиссии Довженко рассчитывал поехать в Ворошиловград, если состояние здоровья позволит ему это сделать.

Еще раз хочу Вам сказать, Федор Андреевич, что я испытываю чувства глубокого стыда, заканчивая это письмо в такой момент, когда помыслы каждого гражданина, любящего свою советскую родину, должны быть проникнуты совсем другими мыслями, но этот стыд я несу за тов. Линийчука и его друзей никак незаслуженно.

Я осталась в Ашхабаде совершенно одна. Работаю «частным образом», не состоя на ф[абри]ке. Для будущей работы А. П. подбираю материал. Буду Вам очень признательна, если получу от Вас ответ, что письмо это Вами получено.

С большим уважением и приветом

[ніднис] Ю. Солнцева]

Очень прошу Вас при встрече с Довженко не говорить ему об этом письме. Это письмо, написанное Вам, я считаю сугубо личным и вызванным большим беспокойством за его существование. К большому моему сожалению, я не обо всем имею Вам возможность писать, не зная, как и когда дойдет это письмо, а многие факты сознательно зглаживаю, может быть, тоже стыдясь их существования. О самом же главном я лишена права писать.

Ю. С.⁴⁰

ЦДАМЛМ України, ф. 2, оп. 1, спр. 10, арк. 1–2 зв. Оригінал. Машинопис з авторськими правками.

Опубл.: *Корогодський Р. М. Довженко в полоні: Розвідки та есеї про Майстра. Київ: Гелікон, 2000. С. 208–214.*

**Лист О. П. Довженка Ф. А. Редьку про усунення його
з посади художнього керівника Київської кіностудії, звільнення з роботи її співробітників
12 березня 1942 р.**

ЗАСТУПНИКУ ГОЛОВИ РАДИ НАРОДНИХ КОМІСАРІВ УРСР

тов. РЕДЬКО Ф. А.

Повідомляю Вас, що восени 1941 року в Ашхабаді голова Комітету в справах кінематографії при Раднаркомі СРСР т. БОЛЬШАКОВ спеціальним приказом зняв мене з художнього керівництва Київської кіностудії. Офіційно зняв тимчасово.

Мотиви зняття — необхідність спішно виготовити сценарій і зробити фільм про Україну у вітчизняній війні. Словесно висловлені мотиви — небажання режисерів Лукова і Савченка працювати під моїм керівництвом і моя [не]припустима нездатність керувати художнім життям студії в умовах війни, коли на студію буде переведено кілька руських режисерів. Тому художнє керівництво приказом гр. Большакова доручено режисеру М. Ромму по совмісництву з керівництвом Ташкентською і Одеською кіностудіями.

На моє зауваження про необхідність, згідно постанові ЦК КП(б)У виховувати кадри української кінематографії, т. Большаков заявив мені: «Сейчас нам никакие украинские кадры не нужны. Пускай воюют. Сейчас у нас нет Украины, нет ЦК и Совнаркома, и ни кадры, ни картины на украинском языке нам не нужны. Вот отберем Киев, тогда будете снова их воспитывать».

Внаслідок цієї безграмотної, злочинної заяви українська кіностудія працює по-руськи, тобто як українська перестала існувати. Фільм «Борислав сміється» по Франку, що знімався українською мовою, законсервовано, режисера фільму І. Ігнатовича з фабрики скорочено за непотрібністю. «Скорочено» режисера Ю. Солнцева, Л. Бодика — бувшу групу фільму «Щорс». Студію заповнено багатьма новими співробітниками, що в кіно раніше не працювали, а до українського кіно взагалі ніякого відношення не мали. Ініціатор скорочення — директор студії Лінійчук. Він і наймач «нової робсили». Поводження Лінійчука вважаю абсолютно неприпустимим, компроментуючим студію.

Після свого усунення я не мав змоги дізнатися у нетверезого директора про плани дальнішої роботи студії, але думаю, що в 1942 році програма виглядатиме так:

режисер Савченко — «Партизани в степах України» — руський;

[режисер] — Луков — невідомо — [руський];

[режисер] Донської⁴¹ — «Як гартувалася сталь» — [руський];

[режисер] Гардан⁴² — «Міцкевич в Росії» — [руський];

[режисер] Довженко — «Україна в огні» — українськ[ий].

Режисера Гричера⁴³ послано в Ташкент для написання сценарію про героїчну роль євреїв у великій сучасній війні для постановки єврейського фільму.

Вважаю стан Київської кіностудії нездоровим. Директор знов не вдався.

Заходи т. Большакова про знищення української кіностудії [вважаю] антипартийними.

З пошаною —

О. ДОВЖЕНКО

12. III-1942 р.

м. Ворошиловград

ЦДАВО України, ф. 2, оп. 7, спр. 556, арк. 21–23. Копія. Машинопис.

Опубл.: Кот С. Неопубліковані автографи Олександра Довженка // Дніпро. 1994. № 9/10 [вересень-жовтень]. С. 75–76.

Лист О. П. Довженка Ф. А. Редьку про необхідність відновлення української студії кінохроніки і створення циклу документальних фільмів з воєнної тематики

12 березня 1942 р.

ЗАСТУПНИКУ ГОЛОВИ РАДИ НАРОДНИХ КОМІСАРІВ УРСР

тов. РЕДЬКО Ф. А.

Велика вітчизняна війна, що відбувається на терені цілої України, на превеликий жаль, фільмується випадковими, неорганізованими, мало свідомими операторами. Плівка обробляється і оформляється в Москві в єдиний журнал, досить трафаретний.

Обсяг і велич, і трагедія подій вимагають іншого ставлення до документального знімання війни.

Я прошу відновити знову українську кінохроніку з базою, примірно, у Воронежі. Поручити цій українській кінохроніці розробити детально по-новому принципу знімальної роботи і її організацію.⁴⁴ Видавати окремих український кінохронікальний журнал.

Крім того, я прошу Вас поставити перед ЦК ВКП(б) питання про зобов'язання Комітета кінематографії організувати дві групи від Київської кіностудії у складі двох-трьох режисерів і 3–4 операторів для знімання великих документальних фільмів — «Україна у вітчизняній війні» — до самого кінця війни.

Я глибоко переконаний, фільмування нашої великої епохи є таким же священним обов'язком перед народом і його культурою, як і сама боротьба за остаточне знищення фашизму.

З пошаною —

О. ДОВЖЕНКО

12. III-1942 р.

м. Ворошиловград

ЦДАВО України, ф. 2, оп. 7, спр. 556, арк. 24. Копія. Машинопис.

Опубл.: Кот С. Неопубліковані автографи Олександра Довженка // Дніпро. 1994. № 9/10 [вересень-жовтень]. С. 76.

З довідки про відновлення українських кіностудій

Не раніше 12 березня 1942 р.⁴⁵

СПРАВКА

О восстановлении украинских киностудий

[...]

Ответственные работники Комитета по делам кинематографии при СНК СССР заняли явно ликвидаторскую линию по отношению украинских киностудий и кадров. Тов. Большаков заявляет режиссеру Довженко: «Сейчас никакие украинские кадры, а также кинокартины на украинском языке нам не нужны. Отберем Киев, тогда снова будем их воспитывать».

Как результат такого положения режиссер Довженко уволен с должности художественного руководителя Киевской киностудии, т. Игнатович (режиссер фильма «Борислав сміється») также уволен с работы, а фильм, как и остальные украинские фильмы, законсервирован. Сокращены украинские режиссеры — Бодик и Солнцева.

Вся группа работников, оформивших фильм «Щорс», также сокращена.⁴⁶

[...]

ЦДАВО України, ф. 2, оп. 7, спр. 556, арк. 80–82. Копія. Машинопис.

**Доповідна записка начальника Управління кінофікації при РНК УРСР
С. С. Карасьова секретареві ЦК КП(б)У Д. С. Коротченкові та Ф. А. Редьку
щодо обставин відсторонення О. П. Довженка з посади художнього керівника
Київської кіностудії**

Березень-квітень 1942 р.

СЕКРЕТАРЮ ЦК КП(б)У
тов. КОРОТЧЕНКО Д. С.⁴⁷

ЗАМ[ЕСТИТЕЛЮ] ПРЕДСЕДАТЕЛЯ СОВНАРКОМА УССР
тов. РЕДЬКО Ф. А.

Кинорежиссер ДОВЖЕНКО А. П. приказом по Комитету кинематографии отстранен от художественного руководства Киевской киностудией.

Официальное освобождение т. ДОВЖЕНКО мотивировано тем, что он должен работать над фильмом на современном материале об Украине.

По существу же вокруг ДОВЖЕНКО создана на [Киевской] киностудии и в Комитете по кинематографии нетерпимая обстановка.

Когда я приехал в Новосибирск в Комитет кинематографии, меня засыпали вопросами о дезертирстве ДОВЖЕНКО из Киева.

Я объяснил, что кинорежиссер ДОВЖЕНКО был эвакуирован из Киева по решению соответствующих организаций вместе с такими деятелями культуры, как академик Богомолец⁴⁸, писатель Тычина⁴⁹ и другие.

Мне сообщили работники Комитета, что на имя т. БОЛЬШАКОВА поступило из Киевской киностудии заявление за многими подписями о дезертирстве ДОВЖЕНКО из Киевской киностудии.

Видимо, это заявление использовал т. БОЛЬШАКОВ, чтобы снять режиссера ДОВЖЕНКО с художественного руководства киностудией.

У т. БОЛЬШАКОВА все время были натянутые отношения с режиссером ДОВЖЕНКО.

Считаю такое положение недопустимым с точки зрения интересов кинематографии Украины.

Вношу предложения:

1. Поставить вопрос перед т. БОЛЬШАКОВЫМ о том, чтобы режиссеру ДОВЖЕНКО было немедленно поручено сделать документальный художественный фильм об освобождении Украины от немецких оккупантов, в связи с чем немедленно вызвать т. ДОВЖЕНКО с группой кинооператоров

для съемок боевых действий Красной армии по Юго-Западному и Южному фронтах, а также съемок восстановительной работы советской власти в освобожденных от фашистов селах и городах Украины.

2. Самым внимательным образом заняться состоянием Киевской и Одесской киностудий.

НАЧАЛЬНИК УПРАВЛЕНИЯ КИНОФИКАЦИИ при СНК УССР

[підпис] КАРАСЕВ⁵⁰

ЦДАВО України, ф. 2, оп. 7, спр. 556, арк. 85–86. Оригінал. Машинопис.

Опубл.: Кот С. Неопубліковані автографи Олександра Довженка // Дніпро. 1994. № 9/10 [вересень-жовтень]. С. 77.

**Довідка щодо обставин відсторонення О. П. Довженка з посади
художнього керівника Київської кіностудії**

Березень-квітень 1942 р.

СПРАВКА

О КИНОРЕЖИССЕРЕ ДОВЖЕНКО А. П.

Начальник Управления кинофикации при СНК УССР т. Карасев сообщил, что кинорежиссер т. Довженко А. П. приказом председателя всесоюзного Комитета по делам кинофикации⁵¹ при СНК СССР отстранен от работы художественного руководителя Киевской киностудии.

Официальное освобождение т. Довженко мотивируется тем, что он должен работать над фильмом на современном материале об Украине. По существу же вокруг т. Довженко на киностудии создана обстановка необоснованного обвинения о его якобы дезертирстве из Киева, развале работы и т. д. Снята с работы на киностудии и жена т. Довженко — режиссер т. Солнцева.

Работники Комитета по делам кинофикации при СНК СССР сообщили т. Карасеву, что из киностудии на т. Довженко поступило коллективное заявление за многими подписями. Используя это заявление, т. Большаков освободил т. Довженко от художественного руководства киностудией.

Из письма т. Коваленко⁵² (работника киностудии) на имя т. Шмигалья (работника СНК УССР) видно, что организовал это коллективное заявление на т. Довженко зав[едующий] сценарным отделом киностудии т. Сирота. Он подходил к т. Коваленко с предложением подписать заявление, заявляя: «Довженко дезертировал из Киева. Развалил работу и т. д.».

На самом деле т. Довженко был эвакуирован из Киева вместе с академиками по предложению секретаря ЦК КП(б)У по пропаганде тов. Лысенко И. Г.

Освобождение тов. Довженко от работы художественного руководства киностудией неправильно и необоснованно.

Тов. Довженко поставлен в трудные материальные условия и, кроме того, это освобождение дало возможность отдельным распоясавшимся склочным элементам незаслуженно оскорблять и унижать заслуженного деятеля искусств УССР.

[Підпис] [Н. Нежинский]

ЦДАВО України, ф. 2, оп. 7, спр. 556, арк. 83–84. Оригінал. Машинопис.

Опубл.: Кот С. Неопубліковані автографи Олександра Довженка // Дніпро. 1994. № 9/10 [вересень-жовтень]. С. 76–77.

**Донесення агента «Павленко» про антирадянські настрої
і висловлювання заступника голови РНК УРСР Ф. А. Редька,
його стосунки з О. П. Довженком⁵³**

18 травня 1942 р.

Совершенно секретно

АГЕНТУРНОЕ ДОНЕСЕНИЕ

Источник: «ПАВЛЕНКО»

от 18 мая 1942 года

Принял: нач[альник] опергруппы 3-го Управления НКВД УССР

ЧЕРКАЛОВ

[Содержание донесения]

В период зимы и весны этого года у меня произошли встречи с РЕДЬКО Федором Андреевичем, приблизившие меня к нему и давшие возможность мне вникнуть в его настроения и взгляды.

Впервые я столкнулся с ним в январе (в Киеве я с ним не был лично знаком) в Ворошиловграде, когда туда прибыла группа работников правительства УССР. Встреча была случайной по поводу моего рапорта на имя Л. Р. Корнийца⁵⁴. Вторично я встретился с РЕДЬКО при следующих обстоятельствах. В половине апреля⁵⁵ я был вызван из армии в Ворошиловград в распоряжение ЦК. Выступал с чтением стихотворения на вечере, посвященном памяти ЛЫСЕНКО. После вечера РЕДЬКО, случайно встретив меня у гостиницы, пригласил к себе на ужин. У него были: НЕЖИНСКИЙ⁵⁶, секретарь ЦК ЛКСМУ Пидтыченко Мария⁵⁷ и артистка Н. ЗАХАРЧЕНКО⁵⁸.

В течение этого вечера получилось так, что я разговаривал с РЕДЬКО один на один и вытянул его антисоветские, пораженческие настроения. Как это произошло и в чем эти настроения выразались.

В начале ужина НЕЖИНСКИЙ ушел по вызову в ЦК. Мы выпивали вчетвером. РЕДЬКО быстро опьянел. Уже в присутствии М. Пидтыченко и ЗАХАРЧЕНКО он завел разговор антисоветского характера. Он сказал: «Евреи мешают и мешали нам создавать подлинное национальное украинское искусство и литературу». Остановился на положении в Союзе писателей, сказал, что, по его мнению, там евреи «правят украинцами».

Он перешел со мной на ты, заговорил как с другом. Он мне сказал, что давно уважает меня, хотя лично меня не знал. Сказал он мне также, что мы, мол, должны ценить людей, принципиально любящих украинскую культуру, в отличие от таких «запроданців, як Корнійчук⁵⁹». Почему Корнейчука назвал изменником, он не сказал обстоятельно, а только заметил: «После того, как Корнейчук связался с евреями РЫБАКОМ⁶⁰ и другими, он забыл про Украину».

В другое время, в тот же вечер, РЕДЬКО в присутствии всех высказал пораженческие настроения. Он сказал примерно следующее: «Англия показала, что она бессильна, а нам одним вряд ли под силу справиться с Германией».

Здесь я передаю не форму, а смысл — формально это было выражено иначе — длиннее и путаннее.

В тот же вечер РЕДЬКО мне рассказал, что в Ворошиловграде у него жил ДОВЖЕНКО, что с ДОВЖЕНКО с одним он отводил душу, делясь своими настроениями.

О том, что ДОВЖЕНКО в начале марта был в Ворошиловграде, я знал из печати, будучи в армии. Он мне передавал приветы. Увидеться с ним мне не удалось, так как вскоре он уехал. Я ему передал письмо через ЛЕВАДУ⁶¹, но письмо к ДОВЖЕНКО не дошло.

Больше РЕДЬКО я не видел. На следующий день я должен был возвратиться на место службы. 2 мая, когда я был в Ворошиловграде, проездом отбывая в творческий отпуск, я не дозвонился ему.

Полагаю, что мне нужно с ним войти в более тесные отношения, что может получиться тогда, когда я начну работать после отпуска в украинском ансамбле (политуправление Южного фронта собирается перевести меня туда из армейской газеты).

ВЕРНО: [підпис]

ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 279, арк. 8–11. Засвідчена копія. Машинопис.

Лист О. П. Довженка Ф. А. Редьку про необхідність отримання службового автомобіля, творчі плани, стосунки з М. П. Бажаном

3 червня 1942 р.

Заступнику голови Ради Народних Комісарів УСРР т. Ф. А. Редьку

Глибокошановний Федір Андрієвич.

Дуже прошу Вас допомогти мені одержати від заступника НКВД мою машину з моїм шофером Смірновим. Я про це просив тут т. Гапочку⁶². Він сказав мені, що це можна і слідує зробити. Я тут без машини, як без ніг. Було б добре, коли б податель цього т. Есман міг приїхати на ній до мене. Я чекатиму при політуправління Південно-Західного фронту.

Я зараз пишу. Пишу статті і оповідання. Скоро у мене буде книжка військових оповідань. Я певний, що це буде добре. До Ашхабаду не повернуся, як би мені не було важко і трудно, як би я не потерпав часом і як би мені часом не було навіть страшно, яким би я не був бідним і забутим. Я не можу, навіть і не хочу згадувати про Лінійчука і його компанію. На днях я посилаю Большакову листа з повідомленням про це своє рішення.

Чи буду я писати сценарій? Буду. Але я спочатку напишу його як велике оповідання, що могло б жити незалежно од його Большеаківського зла і обмежености. Словом, дорогий Федір Андрієвичу, у мене вже є про що писати.

Юлію Іполітівну я вже викликав звідти⁶³ до Москви. Можливо, що вона приїде до Воронежу. Статті я друкуватиму у «Красной Армии» П.-З.-Ф.⁶⁴

З Бажаном у мене не вишло⁶⁵. Він великий чин. Крім того, я його, безперечно, стісняю як безпартійний. Я примушений був звільнити його од своєї присутности. Він, подібно Лінійчуку, обсадив свою редакцію⁶⁶ людьми, що через них ніхто не посміє йому ні в чому закинути.

Зі студії⁶⁷ мене, напевне, або вже звільнили, або звільнять. Я не жалю.

Зараз наш народ переживає таке горе, такі нелюдські муки, що дико було навіть подумати про свої персональні справи. Я рішив якось теж воювати. Я не військовий і не здоровий. Тому я вибрав собі роботу. Я збиратиму народні сльози і народний гнів, щоб остався він в літературі на довгі часи майбутнім поколінням. Я писатиму статті, щоб підтримати дух бійців у трудну годину.

Я дуже Вас прошу, Федір Андрієвичу, якщо, може, я Вам нащось потрібний, сповістіть мене листом через цього товариша. Він співробітник газети «Красная Армия».

Будьте здорові.

З пошаною Ол. Довженко.

1942-VI-3

P. S. Довбають наші Валуйки так, що просто біда.

P. S. Машину НКВД виписав з Енгельса, де вона стояла цілу зиму. А мені треба до зарізу поїздити по фронту. Якщо з якихсь причин я виїду звідси, я зможу потім знов її надіслати до них.

О. Д.

ЦДАМЛМ України, ф. 2, оп. 1, спр. 3, арк. 3–3 зв. Автограф.

Опубл.: *Корогодський Р. М. Довженко в полоні: Розвідки та есеї про Майстра. Київ: Гелікон, 2000. С. 214–215.*

**Із довідки 3-го Управління НКВС УРСР про антирадянські настрої і висловлювання
Ф. А. Редька, його стосунки з О. П. Довженком⁶⁸**

29 червня 1942 р.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

СПРАВКА

на РЕДЬКО Федора Андреевича

На РЕДЬКО впервые начали поступать компрометирующие материалы еще в бытность его наркомпросом УССР⁶⁹.

Суть этих явлений сводилась к отдельным националистическим проявлениям в области редактирования издававшихся Наркомпросом некоторых учебников с явно выраженным националистическим уклоном.

В дальнейшем, когда РЕДЬКО занял пост заместителя председателя Совнаркома УССР, националистические устремления РЕДЬКО начали носить более распространенный по масштабу характер⁷⁰.

Исходя из того, что на Украине в области культурного строительства, по его мнению, могут работать только украинцы, а не лица иных национальностей, в том числе русской, — РЕДЬКО в этом направлении осуществлял⁷¹ свое руководство, взяв курс на «очистку» украинских издательств, научных учреждений, киностудий, преподавательского состава театральных, музыкальных и художественных вузов и т. п. от лиц не украинской национальности.

Одновременно с этим РЕДЬКО привлекал к работе и всячески выдвигал на наиболее ответственные участки культурного строительства лиц, в прошлом скомпрометированных и известных широкому кругу лиц как матерые националисты.

[...]

Наиболее тесные отношения РЕДЬКО поддерживал с кинорежиссером ДОВЖЕНКО; их близкая связь обуславливалась общностью националистических убеждений.

ДОВЖЕНКО рассматривал РЕДЬКО как лицо, которое, будучи облечено властью, может помочь практически осуществлять националистические установки на культурном фронте.

РЕДЬКО не ограничивал свои связи с такими заведомыми националистами, как ДОВЖЕНКО и ЯНОВСКИЙ⁷².

Завязывая отношения с молодыми советскими писателями, РЕДЬКО старался сагитировать их в антисоветском, националистическом направлении.

[...]

НАЧАЛЬНИК 3-го УПРАВЛЕНИЯ НКВД УССР [підпис] (МЕДВЕДЕВ)

29 июня 1942 года

ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 279, арк. 13–14, 22–23. Оригінал. Машинопис.

**Витяг із наказу № 128 Комітету в справах кінематографії при РНК СРСР про виконання
О. П. Довженком обов'язків художнього керівника Київської кіностудії**

24 березня 1943 р.

ВЫПИСКА

из приказа по Комитету по делам кинематографии при СНК СССР

г. Москва

№ 128

24 марта 1943 г.

Содержание: По личному составу Комитета.

§ 5

Режиссера ДОВЖЕНКО А. П. считать приступившим к исполнению своих служебных обязанностей художественного руководителя Киевской киностудии.

п. п. Председатель Комитета по делам кинематографии при СНК СССР.

Большаков

Выписка верна: [підпис]

24/III

ЦДАМЛМ України, ф. 670, оп. 1, спр. 82, арк. 35. Засвідчена копія. Машинопис.

**Лист начальника Управління з виробництва художніх фільмів Комітету в справах
кінематографії при РНК СРСР К. А. Полонського директорам Київської кіностудії
Г. В. Новицькому і кіностудії «Мосфільм» А. Д. Головні про виплату коштів О. П. Довженкові
як художньому керівникові Київської кіностудії**

№ 15/4/10

30 червня 1943 р.

ДИРЕКТОРУ КИЕВСКОЙ КИНОСТУДИИ тов. НОВИЦКОМУ⁷³

Копия: ДИРЕКТОРУ КИНОСТУДИИ «МОСФИЛЬМ» тов. ГОЛОВНЯ⁷⁴

Управление по производству художественных фильмов сообщает, что т. ДОВЖЕНКО А. П., приступившему согласно приказа от 24 марта 1943 г. к исполнению своих обязанностей художественного руководителя Киевской киностудии, надлежит выплачивать за художественное руководство 1250 руб. сверх его основного оклада (согласно приказа Комитета от 12 ноября 1940 г. № 526).

В связи с указанным предлагается:

1. Киевской киностудии ежемесячно перечислять т. Довженко в Москву 1250 руб. за художественное руководство студии.

2. Основная зарплата т. Довженко (2000 р.) выплачивается киностудией «Мосфильм».

3. Выдача т. Довженко денег за художественное руководство производится в Москве киностудией «Мосфильм» за счет Киевской киностудии, что соответственно будет учтено в фондах зарплаты киностудии «Мосфильм». Киностудия «Мосфильм» ежемесячно авизует указанную сумму Киевской киностудии.

НАЧ[АЛЬНИК] УПРАВЛЕНИЯ

ПО ПР[ОИЗВОДСТ]ВУ ХУДОЖЕСТВЕНН[ЫХ] ФИЛЬМОВ

[підпис] /Полонский/

ЦДАМЛМ України, ф. 670, оп. 1, спр. 83, арк. 143. Оригінал. Машинопис.

Наказ № 305 Комітету в справах кінематографії при РНК СРСР про звільнення від виконання службових обов'язків художнього керівника Київської кіностудії І. А. Савченка та його заступника М. С. Донського у зв'язку з призначенням О. П. Довженка художнім керівником студії

17 липня 1943 р.

ПРИКАЗ

по Комітету по делам кинематографии при СНК СССР

г. Москва

№ 305

17 июля 1943 г.

Содержание: По личному составу.

В связи с тем, что художественный руководитель Киевской киностудии тов. ДОВЖЕНКО А. П. приступил к исполнению своих обязанностей, — освободить от исполнения обязанностей художественного руководителя Киевской киностудии тов. САВЧЕНКО И. А. и зам[естителя] художественного руководителя тов. ДОНСКОГО М. С.

п. п. Председатель Комитета по делам кинематографии при СНК СССР

Большаков

Верно: [підпис]

19/VII-43 г.

ЦДАМЛМ України, ф. 670, оп. 1, спр. 82, арк. 78. Засвідчена копія. Машинопис.

Из наказа № 55 в. о. директора Київської кіностудії художніх фільмів Г. В. Новицького про відрядження на кіностудію «Мосфільм» працівників Київської кіностудії

14 вересня 1943 р.

ПРИКАЗ

ПО КИЕВСКОЙ КИНОСТУДИИ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ФИЛЬМОВ

от 14/IX-43 г.

№ 55

г. Ашхабад

Содержание: По личному составу.

Откомандир[овать] на времен[ную] работу в «Мосфильм».

§ 1 Считать откомандированными на временную работу в «Мосфильм» следующих работников студии:

1. ДОВЖЕНКО А. П. — режиссер.
2. САВЧЕНКО И. А. — [режиссер].
3. СОЛНЦЕВА Ю. И. — [режиссер].

[...]

И. о. директора Киевской киностудии

[підпис] /Новицький/

ЦДАМЛМ України, ф. 670, оп. 1, спр. 84, арк. 70. Оригінал. Машинопис.

Наказ № 533 Комітету в справах кінематографії при РНК СРСР про виробництво другої серії хронікально-документального фільму «Битва за нашу Радянську Україну»

28 грудня 1943 р.

ПРИКАЗ

по Комітету по делам кинематографии при СНК СССР

г. Москва

№ 533

28 декабря 1943 г.

Содержание: О производстве второй серии хроникально-документального фильма «БИТВА ЗА НАШУ СОВЕТСКУЮ УКРАИНУ».

1. Поручить Центральной и Украинской студиям кинохроники производство 2-й серии фильма «БИТВА ЗА НАШУ СОВЕТСКУЮ УКРАИНУ».

2. Утвердить режиссерами фильма:

1. СОЛНЦЕВУ Ю. И.

2. АВДЕЕНКО Я. П.⁷⁵

Художественным руководителем — ДОВЖЕНКО А. П.

3. Начальнику Главкинохроники тов. ВАСИЛЬЧЕНКО Ф. М.⁷⁶ выделить операторов для съемки фильма.

4. Смету расходов по фильму представить мне на утверждение 10 января 1944 г.

5. Установить срок сдачи фильма Комитету — май месяц 1944 г.

п. п. Председатель Комитета по делам кинематографии при СНК СССР

Большаков

Верно: [підпис]

28/ХІІ-43 г.

ЦДАМЛМ України, ф. 670, оп. 1, спр. 82, арк. 166. Засвідчена копія. Машинопис.

Джерела та література

Документалисты военной Украины: Александр Довженко и Юлия Солнцева ; публикация, подготовка текстов и комментарии Ваннесы Вуазен (2018). *Пережить войну. Киноиндустрия в СССР, 1939-1949 годы*. Москва: Политическая энциклопедия. С. 420-492.

Корогодський, Р. (2000). *Довженко в полоні: Розвідки та есеї про Майстра*. Київ: Гелікон, 2000. 352 с.

Кот, С. (1994). Неопубліковані автографи Олександра Довженка. *Дніпро*. №9-10. С.73-77.

Тримбач, С. (2007). *Олександр Довженко: Загибель богів. Ідентифікація автора в національному часо-просторі*. Вінниця: ГЛОБУС-ІРЕС, 800 с.

Фомин, В. И. (2005). *Кино на войне. Документы и свидетельства*. Москва: Материк, 2005. 944 с.

ГДА СБ України (Галузевий державний архів Служби безпеки України), фонд 60, справа 53141, робоча справа агента «Стріла», том 1.

ГДА СБ України, фонд 65, справа С-836, том 2, частина ІІ.

ЦДАВО України (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України), фонд 2, опис 7, справа 556.

ЦДАГО України (Центральний державний архів громадських об'єднань України), фонд 1, опис 6, справа 715.

ЦДАМЛМ України (Центральний державний архів-музей літератури та мистецтва України), фонд 2, опис 1, справа 10.

ЦДАМЛМ України, фонд 2, опис 1, справа 3.

ЦДАМЛМ України, фонд 670, опис 1, справа 69.

ЦДАМЛМ України, фонд 670, опис 1, справа 82.

ЦДАМЛМ України, фонд 670, опис 1, справа 83.

ЦДАМЛМ України, фонд 670, опис 1, справа 84.

References

Dokumentalistsy voennoy Ukrainy: Aleksandr Dovzhenko y Yuliya Solntseva [Documentalists of military Ukraine : Alexander Dovzhenko and Yulia Solntseva] (2018) ; publikatsiya, podgotovka tekstov y kommentariy Vannesu Vuazen. *Perezhyt voynu. Kinoindustriya v SSSR, 1939-1949 hody*. Moskva: Polytycheskaia entsyklopediya. S.420-492 [in russian].

Korohodskiy, R. (2000). *Dovzhenko v poloni: Rozvidky ta esei pro Maistra*. [Dovzhenko in a captivity: secret Services and esse about Master]. Kyiv: Helikon, 2000. 352 s. [in Ukrainian].

Kot, S. (1994). Neopublikovani avtohrify Oleksandra Dovzhenka [Unpublished autographs of Oleksandr Dovzhenko]. *Dni-pro*. №9-10. S.73-77 [in Ukrainian].

Trymbach, S. (2007). *Oleksandr Dovzhenko: Zahybel bohiv. Identyfikatsiia avtora v natsionalnomu chaso-prostori* [Death of Gods. Authentication of author is in national space-time]. Vinnytsia: HLOBUS-PRES, 800 s. [in Ukrainian].

Fomyn, V. Y. (2005). *Kyno na voine. Dokumenty y svydetelstva* [Cinema on war. Documents and certificates]. Moskva: Materik, 2005. 944 s. [in russian].

HDA SB Ukrainy (Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy), fond 60, sprava 53141, robocha sprava ahenta «Strila», tom 1.

HDA SB Ukrainy, fond 65, sprava S-836, tom 2, chastyna II.

TsDAVO Ukrainy (Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchikh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy), fond 2, opys 7, sprava 556.

TsDANO Ukrainy (Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh ob'iednan Ukrainy), fond 1, opys 6, sprava 715.

TsDAMLM Ukrainy (Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv-muzei literatury ta mystetstva Ukrainy), fond 2, opys 1, sprava 10.

TsDAMLM Ukrainy, fond 2, opys 1, sprava 3.

TsDAMLM Ukrainy, fond 670, opys 1, sprava 69.

TsDAMLM Ukrainy, fond 670, opys 1, sprava 82.

TsDAMLM Ukrainy, fond 670, opys 1, sprava 83.

TsDAMLM Ukrainy, fond 670, opys 1, sprava 84.

Примітки

¹ Заступник голови українського Раднаркому Ф. Редько і художній керівник Київської кіностудії О. Довженко перебували у добрих стосунках ще з довоєнних часів (підтвердженням цього слугують численні агентурні донесення). Поєднувала їх, насамперед, любов до української культури та глибокі переживання за її майбутнє. Та й долі цих двох непересічних людей доволі схожі: Ф. Редька було знято з посади 1942 р., а О. Довженка – 1944-го (остаточно), після розгрому його кіноповісті «Україна в огні». Тож ми вважали за доцільне подати не лише листи О. П. Довженка та Ю. І. Солнцевої Ф. А. Редьку з різних питань, а й окремі агентурні донесення...

² Датується за початком евакуації українських письменників з Києва та змістом документа.

³ Редько Федір Андрійович (1905-1981) – український державний діяч, історик, літературознавець.

⁴ Бажан Микола Платонович (1904-1983) – український поет, перекладач, сценарист, критик, громадський і державний діяч.

⁵ Корнійчук Олександр Євдокимович (1905-1972) – український радянський письменник, драматург, публіцист, державний і громадський діяч.

⁶ Сирота Олександр Григорович (1901-?) – завідувач сценарного відділу Київської кіностудії.

- ⁷ Бродський Борис Львович – головний інженер Київської кіностудії.
- ⁸ Бердичевський Давид Григорович (1895-?) – працівник Київської кіностудії.
- ⁹ Ідеться про українського радянського партійного діяча Й.Г.Лисенка. З травня 1940 по вересень 1941-го – секретар ЦК КП(б) України з пропаганди і агітації. Пропав безвісти на війні.
- ¹⁰ Ідеться про евакуацію з Києва до Уфи діячів науки, культури, мистецтва та ін.
- ¹¹ П.К.Сакаганський помер у 1940 р., тож його будинок, імовірно, належав одній із дружин...
- ¹² Компанієць Микола Павлович (1909-1977) – український радянський державний і партійний діяч.
- ¹³ Ідеться про службове авто, котре О. Довженко мав як художній керівник Київської кіностудії.
- ¹⁴ Корсун Федір – мешканець с. Яреськи.
- ¹⁵ Лінійчук Яків Устинович (1907-1987) – український економіст, викладач, організатор кіновиробництва; у 1941-1942 – директор Київської кіностудії.
- ¹⁶ У наказі №90 від 22 грудня 1941 р. директора Київської кіностудії Я. Лінійчука зазначалося: «Объявляю к сведению и руководству приказ Комитета по делам кинематографии при СНК СССР г. Новосибирск №123-474 24 ноября с.г.» (ЦДАМЛМ України, ф. 670, оп. 1, спр. 69, арк. 13).
- ¹⁷ Ромм Михайло Ілліч (1901-1971) – радянський кінорежисер, сценарист, педагог.
- ¹⁸ Большаков Иван Григорович (1902-1980) – радянський державний діяч, організатор кіновиробництва; голова Комітету у справах кінематографії при РНК СРСР (1939-1946), міністр кінематографії СРСР (1946-1953).
- ¹⁹ Точніше – кіностудії.
- ²⁰ Тут і далі в документі текст підкреслено простим олівцем.
- ²¹ Стражеско Микола Дмитрович (1876-1952) – український лікар-терапевт, академік.
- ²² Разумний Олександр Єфимович (1891-1972) – радянський кінорежисер.
- ²³ Магідсон Марк Павлович (1901-1954) – кінооператор.
- ²⁴ Цап Абрам Львович (1902-?) – організатор кіновиробництва.
- ²⁵ Савченко Ігор Андрійович (1906-1950) – український кінорежисер, сценарист, педагог.
- ²⁶ Луков Леонід Давидович (1909-1963) – український і російський кінорежисер, сценарист.
- ²⁷ Типовий сценарний договір на написання «України в огні» був підписаний 16 січня 1942 р. між О. Довженком і директором Київської кіностудії Я. Лінійчуком. Відповідно до договору сценарій необхідно було здати не пізніше 15 квітня 1942 р. За написання сценарію і право його постановки автору сплачувалося 30 тис. крб (ЦДАМЛМ України, ф. 670, оп. 1, спр. 75, арк. 226).
- ²⁸ Ігнатович (справж. – Балінський) Гнат Гнатович (1898-1978) – український театральний і кінорежисер, актор, педагог.
- ²⁹ Бодик Лазар Зусьевич (Олександрович) (1903-1976) – український кінорежисер.
- ³⁰ Іванов Віктор Михайлович (1909-1981) – український кінорежисер, сценарист, письменник.
- ³¹ Г. Ігнатович, Л. Бодик і Ю. Солнцева були звільнені з роботи наказом Комітету в справах кінематографії при РНК СРСР №99-450 від 24.11.1941 р. – за поданням директора Київської кіностудії Я. Лінійчука, що й було чітко прописано в наказі (ЦДАМЛМ України, ф. 670, оп. 1, спр. 69, арк. 28).
- Розуміючи, що він виявиться «крайнім» у цій ситуації і конфлікт з Довженком загостриться ще більше (так воно, зрештою, і сталося), намагаючись перестрахуватися, Лінійчук дуже просив голову Комітету І. Большакова (зі слів одного з керівників Комітету) «змінити формулювання наказу, телеграфно повідомивши йому, що Ви наказуєте звільнити Солнцева, Бодика, Ігнатовича та ін. (а не затверджуєте його пропозицію про їх звільнення)» (Фомин В. И. Кино на войне. Документы и свидетельства. М.: Материк, 2005. С.503).
- 25 липня 1942 р. відповідно до наказу Комітету в справах кінематографії при РНК СРСР №178-м від 28.07.1942 р. Ю. Солнцева поновлена на посаді режисера Київської кіностудії (ЦДАМЛМ України, ф. 670, оп. 1, спр. 77, арк. 12).
- З В. Івановим ситуація дещо складніша. У наказі №21 від 27.09.1941 р. директора студії Я. Лінійчука, зокрема, зазначалося: «Ассистент режисера Иванов В., еще будучи в Киеве, воспользовавшись напряженной обстановкой на студии в связи с ее эвакуацией, стал на путь компроматации ряда работников и этим не помогал, а мешал коллективу в его работе по эвакуации. [...] Иванов и по сей день продолжает упорно и настойчиво организовывать склоки, группировки, сеять ложные слухи, став на путь прямой травли ряда работников студии» (ЦДАМЛМ України, ф. 670, оп. 1, спр. 69, арк. 109). Зазначеним наказом В. Іванова було звільнено з кіностудії, а до Комітету в справах кінематографії надішло клопотання про позбавлення його права працювати в кінематографії; матеріали щодо його «дезорганізаторської» роботи передали до слідчих органів. Утім зазначене питання потребує додаткового вивчення.
- ³² Білочицький – директор групи Київської кіностудії.
- ³³ Корогодский Е. А. (рос.) – начальник планового відділу Київської кіностудії.
- ³⁴ Текст «(происход[ило] в сентябре месяце)» надрукований ліворуч абзаца.
- ³⁵ Ліворуч від абзацу машинопис: «(Прокуратур[а] и ком[иссия] ЦК Иванов[а] реабилит[ировали] и в настоящее время он работает на ф[абрике]»).
- ³⁶ Зельдович Григорій Борисович (справж. – Герин Борухович) (1906-1988) – редактор, кінокритик, педагог; агент радянських органів держбезпеки.
- ³⁷ Тихонов Михайло Васильович (1900-1985) – організатор кіновиробництва, кінознавець; у 1941-1944 – директор Центральної об'єднаної кіностудії в Алма-Аті.
- ³⁸ Склют Йосиф Семенович (1910-1985) – радянський сценарист, режиссер-аніматор.
- ³⁹ Точніше, «XX лет кино СССР».
- ⁴⁰ «Ю.С.» вписано від руки.
- ⁴¹ Донської Марко Семенович (1901-1981) – радянський кінорежисер, сценарист.
- ⁴² Гардан (справж. – Градштейн) Юліуш (1901-1944) – польський кінорежисер, сценарист.
- ⁴³ Гричер-Чериковер Григорій Зіновійович (1898-1945) – кінорежисер, сценарист.
- ⁴⁴ Так у тексті.
- ⁴⁵ Дагується за листом О. П. Довженка заступнику голови РНК УРСР Ф. А. Редьку від 12 березня 1942 р.
- ⁴⁶ Аналогічний, але дещо лояльніший до керівництва Комітету в справах кінематографії при РНК СРСР, документ див.: ЦДАВО України, ф. 2, оп. 7, спр. 556, арк. 76-78.
- ⁴⁷ Коротченко Дем'ян Сергійович (1894-1969) – український радянський державний і партійний діяч.
- ⁴⁸ Богомолец Олександр Олександрович (1881-1946) – український учений-патологіолог, організатор української науки, депутат Верховної Ради СРСР і ВР УРСР.
- ⁴⁹ Тичина Павло Григорович (1891-1967) – український поет, перекладач, публіцист, громадський, державний діяч.
- ⁵⁰ Карасьов Сергій Сергійович – організатор виробництва; з кінця 1930-х – голова тресту «Українфільм», начальник Управління кінофікації УРСР.
- ⁵¹ Так у тексті. Тут і далі в документі треба: «кінематографії».

- ⁵² Коваленко Михайло Михайлович (1901-?) – український літературознавець, журналіст, драматург, літературний і театральний критик; у 1941 – заступник директора Київської кіностудії.
- ⁵³ У супровідному листі №9878/3 а від 30 червня 1942 р. тво народного комісара внутрішніх справ УРСР С. Р. Савченка на ім'я секретаря ЦК КП(б)У Д. С. Коротченка зазначалося: «При этом посылаю Вам донесение нашего источника „Павленко“ в отношении бывшего зам[естителя] председателя СНК УССР Редько Федора Андреевича» (ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 279, арк. 7).
- ⁵⁴ Корнієць Леонід Романович (1901-1969) – український радянський державний і партійний діяч. Прізвище вписано від руки синім чорнилом, підкреслення – машинопис.
- ⁵⁵ Так у тексті.
- ⁵⁶ Ніжинський Микола Павлович (1905-1986) – український радянський партійний і державний діяч, педагог.
- ⁵⁷ Підтиченко Марія Максимівна (1912-1991) – українська комсомольська діячка, педагог-організатор. Тут і далі в документі прізвище Підтиченко вписано від руки синім чорнилом, підкреслення – машинопис.
- ⁵⁸ Захарченко Наталя Йосипівна (1907-1992) – українська співачка, педагог.
- ⁵⁹ Тут і далі в документі прізвище Корнійчука вписано від руки синім чорнилом, підкреслення – машинопис.
- ⁶⁰ Рибак Натан Самійлович (1913-1978) – український письменник.
- ⁶¹ Левада (справж. – Косак) Олександр Степанович (1909-1995) – український драматург і кіносценарист.
- ⁶² Гапочка Павло Микитович (1908 - після 1953) – український радянський партійний і державний діяч, філософ.
- ⁶³ Тобто з Ашхабада.
- ⁶⁴ Південно-Західного фронту.
- ⁶⁵ Так у тексті. Вочевидь, Південно-Західного фронту.
- ⁶⁶ Під час війни М.Бажан був головним редактором газети «За Радянську Україну».
- ⁶⁷ З Київської кіностудії художніх фільмів.
- ⁶⁸ У супровідному листі №9878/3 від 30 червня 1942 р. тво наркома внутрішніх справ С. Р. Савченка на ім'я секретаря ЦК КП(б)У Д. С. Коротченка зазначалося: «Направляю справку на бывшего заместителя председателя Совнаркома УССР Редько Федора Андреевича» (ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 279, арк. 12).
- ⁶⁹ Ф. А. Редько був народним комісаром освіти УРСР у 1939-1940 рр.
- ⁷⁰ Тут і далі в документі текст підкреслено червоним олівцем.
- ⁷¹ Починаючи зі слова «осуществлял» і до кінця абзацу, ліворуч від тексту – підкреслення подвійною вертикальною лінією червоним олівцем.
- ⁷² Яновський Юрій Іванович (1902-1954) – український письменник.
- ⁷³ Новицький Григорій Володимирович – організатор кіновиробництва.
- ⁷⁴ Головня Анатолій Дмитрович (1900-1982) – радянський кінооператор.
- ⁷⁵ Авдеєнко Яків Павлович (1897-1994) – оператор, режисер-документаліст.
- ⁷⁶ Васильченко Федір Михайлович (1904 - не раніше 1953) – організатор кіновиробництва.

Roman Rosliak

«Soon Alexander Petrovych may be in such a situation when the questions about his work in cinema will be removed order...»

(Documents and materials on Dovzhenko's stay in evacuation)

Abstract. The article attempts to comprehensively investigate Dovzhenko's stay in evacuation during the German-Soviet war of 1941-1945, the circumstances of his dismissal from the post of artistic director of the studio. A complex of documents and materials on this issue is introduced into scientific circulation: orders, reports of the governing bodies of cinematography; letters from O. Dovzhenko and Y. Solntseva to F. Redko, Deputy Chairman of the Council of People's Commissars of the USSR.

Keywords: Alexander Dovzhenko, German-Soviet War, evacuation, Kyiv Film Studio.